

אשר לא ידעו להשיב

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشکده هنرهای تجسمی

پایان نامه تحصیلی جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته ارتباط تصویری

عنوان

بررسی عناصر بصری در آرم بانک در ایران

از ابتدای تأسیس تا سال ۱۳۵۷

استاد راهنما

مصطفی اوجی

عنوان بخش عملی

هویت بصری سازمانی یک بانک

نگارش و تمقیق

علیرضا وکیلی ورجوی

شهریور ۱۳۹۰

تعهدنامه

اینجانب علیرضا وکیلی ورجوی اعلام می‌دارم که تمام فصل‌های این پایان‌نامه و اجزای مربوط به آن برای اولین بار (توسط اینجانب) انجام شده است. برداشت از نوشته‌ها، کتب، پایان‌نامه‌ها، اسناد، مدارک و تصاویر پژوهشگران حقیقی یا حقوقی (فارسی و غیر فارسی) با ذکر مآخذ کامل و به شیوه تحقیق علمی صورت گرفته است.

بدیهی است در صورتی که خلاف موارد فوق اثبات شود مسوولیت آن مستقیماً به عهده اینجانب خواهد بود.

امضا

تاریخ

چکیده:

بانک‌ها از نخستین مراکز و سازمان‌های اقتصادی با گستره‌ای فراوان در جامعه مدرن ایران هستند. به تناسب این گستردگی، با توجه به نیاز جامعه، آرم‌های این بانک‌ها نیز در سطحی گسترده منتشر و مورد بازدید عموم قرار گرفت. با توجه به تاریخ حضور نخستین بانک در ایران به سال ۱۲۶۶ خورشیدی و تأسیس اولین بانک ایرانی در سال ۱۳۰۴، این امر که آرم‌های این مراکز از زمره قدیمی‌ترین آرم‌های موجود در تاریخ گرافیک ایران هستند، قابل درک است. شناخت این آرم‌ها، ما را در شناخت آرم‌های آن دوره و نیز توفیق در چگونگی نگرش به آرم‌های زمان حال یاریگر خواهد بود. هدف این پژوهش، گردآوری نمونه‌های قابل دسترس آرم بانک‌های ایران بین سال‌های ۱۳۰۴ تا ۱۳۵۷، سیر طراحی این آرم‌ها و اجزای بکار رفته در آن‌ها می‌باشد. ۳۱ نمونه‌ی گردآوری‌شده در این پژوهش از منابع مکتوب و بازمینی بیش از ۲۰۰۰ شماره از روزنامه‌ها و مجلات پیش از انقلاب اسلامی ایران به دست آمده است. این آرم‌ها با استفاده از پرسش‌نامه‌ی طراحی شده از لحاظ بصری مورد توصیف و تحلیل قرار گرفته‌اند. نتایج این تحقیق بیان‌گر این است که بیشترین تعداد آرم‌ها به آرم‌های ترکیبی تعلق دارد. در بخش زیادی از آرم‌ها (۵۵٪) از نقوش ملهم از معماری یا هنرهای دوره‌های هخامنشیان و ساسانیان بهره گرفته شده‌اند. آرم بانک‌هایی چون سپه، ملی ایران، بازرگانی ایران، صادرات ایران، تهران، پارس، اعتبارات ایران، بیمه ایران، توسعه صنعتی ایران، ایرانیان، صنایع ایران و بانک ایرانشهر از آن جمله‌اند. در تعداد معدودی از آرم‌ها (۷٪)، رفتاری گرافیکی با عناصر تجریدی حضور دارد. این نمونه‌ها اندک و در پایان این سال‌های مورد بحث طراحی می‌گردد؛ آرم‌هایی چون بانک بین‌المللی ایران، بانک بین‌المللی ایران و ژاپن، بانک تجارتي ایران و هلند و بانک ایران و عرب. از ۳۰ نمونه موجود، ۳ نمونه در دسته آرم‌ها نوشتاری قرار می‌گیرند؛ بانک ایران و عرب، بانک ایران و خاورمیانه و بانک تجارتي ایران و هلند. این نمونه‌ها قابل توجه و متمایز از دیگر نمونه‌ها هستند. برای مثال آرم بانک ایران و خاورمیانه با بهره‌گیری از قلم خوشنویسی ثلث به خوبی محدوده این گستره را نشان می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: آرم بانک در ایران، عناصر بصری آرم بانک.

فهرست مطالب

دوم	چکیده
سوم	فهرست مطالب
ششم	فهرست تصاویر
نهم	فهرست نمودارها

فصل اول: کلیات طرح پژوهشی

۱	مقدمه
۲	کلیات طرح پژوهشی
۲	بیان مسأله
۳	پیشینه تحقیق / طرح
۴	اهداف و سؤالات کلیدی تحقیق
۵	روش تحقیق و شیوه‌های مورد استفاده

فصل دوم: آرم بانک در ایران

۸	تعریف و کارکرد آرم
۹	انواع آرم
۱۰	آرم‌های نوشتاری
۱۲	آرم‌های تصویری
۱۳	آرم‌های ترکیبی
۱۳	نگاهی به نسل نخست آرم‌ها در ایران
۱۸	آغاز بانکداری در ایران

نخستین بانک ایرانی ۱۹

فصل سوم: آرم بانک در ایران از ابتدای تأسیس تا ۱۳۵۷

جمع‌آوری و ساماندهی نمونه‌ها ۲۳

بانک‌های مورد مطالعه ۲۴

توصیف آرم بانک‌های مورد مطالعه ۲۵

بانک سپه ۲۵

بانک ملی ایران ۲۷

بانک رهنی ایران ۲۹

بانک بازرگانی ایران ۳۱

بانک تهران ۳۲

بانک صادرات ایران ۳۴

بانک پارس ۳۶

بانک عمران ۳۹

بانک بیمه بازرگانان ۴۰

بانک اعتبارات ایران ۴۱

بانک ایران و انگلیس ۴۳

بانک تجارتي ایران و هلند ۴۵

بانک بیمه ایران ۴۷

بانک اصناف ۴۸

بانک توسعه صنعتی ایران ۴۹

بانک بین‌المللی ایران و ژاپن ۵۰

بانک ایران و خاورمیانه ۵۱

۵۲	..... بانک ایرانیان
۵۵	..... بانک رفاه کارگران
۵۵	..... بانک اعتبارات تعاونی توزیع
۵۶	..... بانک ایرانشهر
۵۸	..... بانک صنایع ایران
۵۹	..... بانک داریوش
۶۰	..... بانک ایران و عرب
۶۱	..... بانک بین‌الملل ایران
۶۲	..... بانک گسترش خوزستان

فصل چهارم: تحلیل عددی داده‌ها

۶۴	..... مقایسه آماری داده‌ها
۷۴	..... نتیجه‌گیری

فصل پنجم: پروژه عملی

۷۶	..... شرح پروژه عملی
----	----------------------

فهرست منابع و مأخذ

منابع فارسی

۸۳	..... کتاب‌ها
۸۳	..... روزنامه‌ها و مجلات
۸۳	..... فهرست منابع تصاویر

پیوست‌ها

- پیوست ۱. پرسش‌نامه ۹۰
- پیوست ۲- تصاویر عکاسی شده از آرم‌های مورد مطالعه (پیش از اجرا) ۹۲
- چکیده انگلیسی ۹۷

فهرست تصاویر:

- تصویر ۱-۲. نام‌نوشته محصولات غذایی یک و یک ۹
- تصویر ۲-۲. آرم جشنواره بین‌المللی فیلم فجر ۹
- تصویر ۲-۳. آرم مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران ۱۰
- تصویر ۲-۴. آرم انجمن حسابداران خبره ایران ۱۱
- تصویر ۲-۵. پوستر و نشانه نوشته فیلم غزل ۱۱
- تصویر ۲-۶. نشانه نوشته مسعود نجابتی (طراح گرافیک) ۱۲
- تصویر ۲-۷. آرم تیم ورزشی لایو استرانگ ۱۲
- تصویر ۲-۸. آرم برای کمپین «نیویورک را دوست دارم» ۱۳
- تصویر ۲-۹. آرم راه‌آهن ایران ۱۴
- تصویر ۲-۱۰. آرم وزارت فرهنگ و هنر ۱۴
- تصویر ۲-۱۱. آرم سازمان جلب سیاحان ۱۴
- تصویر ۲-۱۲. آرم شرکت ملی نفت ایران ۱۵
- تصویر ۲-۱۳. آرم سازمان رادیو تلویزیون ملی ایران ۱۵
- تصویر ۲-۱۴. آرم هواپیمایی ملی ایران «هما» ۱۵
- تصویر ۲-۱۵. آرم اداره شاهنشاهی انحصار دخانیات کل ممالک محروسه ایران ۱۶
- تصویر ۲-۱۶. سرلوح روزنامه ایران، نمره ۶۹۰ ..... ۱۶
- تصویر ۲-۱۷. سرلوح روزنامه المنطبعه فی الفارس، سال ۱، شماره ۱ ..... ۱۶

- تصویر ۱۸-۲. سرلوح روزنامه دولتی، نمره ۶۰۸ ..... ۱۷
- تصویر ۱۹-۲. آرم موزه رضا عباسی ۱۷
- تصویر ۲۰-۲. آرم شرکت مینو ۱۷
- تصویر ۲۱-۲. نشانه‌نوشته نشریه تماشا ۱۸
- تصویر ۲۲-۲. آرم انتشارات سروش ۱۸
- تصویر ۲۳-۲. آرم دانشگاه تهران ۱۸
- تصویر ۲۴-۲. بانک پهلوی قشون برای تأسیس آذین‌بندی شده است ۱۹
- تصویر ۲۵-۲. نمای بانک ملی ایران در ابتدای تأسیس ۲۰
- تصویر ۲۶-۲. نمونه‌ای از اسکناس‌های چاپ شده در بانک شاهنشاهی ایران ۲۱
- تصویر ۱-۳. آرم بانک سپه ۲۶
- تصویر ۲-۳. آرم بانک سپه ۲۶
- تصویر ۳-۳. آرم بانک ملی ایران ۲۷
- تصویر ۴-۳. آرم بانک ملی ایران ۲۸
- تصویر ۵-۳. تخت جمشید، نقش برجسته از کاخ داریوش ۲۹
- تصویر ۶-۳. آرم بانک رهنی ایران ۳۰
- تصویر ۷-۳. آرم بانک بازرگانی ایران ۳۱
- تصویر ۸-۳. آرم بانک تهران ۳۲
- تصویر ۹-۳. آرم بانک تهران ۳۳
- تصویر ۱۰-۳. سکه نقره شاپور اول، پشت سکه ۳۴
- تصویر ۱۱-۳. سکه نقره بهرام اول، پشت سکه ۳۴
- تصویر ۱۲-۳. آرم بانک صادرات ایران ۳۴
- تصویر ۱۳-۳. آرم بانک صادرات ایران بر روی دستگیره در بانک ۳۵
- تصویر ۱۴-۳. از مهرهای دوران ساسانی ۳۶
- تصویر ۱۵-۳. بافته ابریشمی، دوران ساسانی ۳۶

- تصویر ۱۶-۳. آرم بانک پارس ۳۷
- تصویر ۱۷-۳. آرم بانک پارس ۳۷
- تصویر ۱۸-۳. آرم بانک پارس ۳۷
- تصویر ۱۹-۳. کاخ دروازه ملل و ستون‌های آن ۳۸
- تصویر ۲۰-۳. آرم بانک عمران ۳۹
- تصویر ۲۱-۳. آرم بانک بیمه بازرگانان ۴۰
- تصویر ۲۲-۳. آرم بانک اعتبارات ایران ۴۱
- تصویر ۲۳-۳. گل لوتوس در تخت جمشید ۴۲
- تصویر ۲۴-۳. گل لوتوس در دست داریوش شاه- تخت جمشید ۴۳
- تصویر ۲۵-۳. آرم بانک ایران و انگلیس ۴۳
- تصویر ۲۶-۳. آرم مدرسه کندریه ویدیاله هندوستان ۴۴
- تصویر ۲۷-۳. آرم مدرسه کندریه ویدیاله، شعبه تهران ۴۵
- تصویر ۲۸-۳. آرم بانک تجارتي ایران و هلند ۴۵
- تصویر ۲۹-۳. آرم بانک بیمه ایران ۴۷
- تصویر ۳۰-۳. سکه اردشیر ساسانی ۴۸
- تصویر ۳۱-۳. آرم بانک اصناف ۴۸
- تصویر ۳۲-۳. آرم بانک توسعه صنعتی ایران ۴۹
- تصویر ۳۳-۳. جام نقره‌ای با روکش طلا دوره ساسانی ۵۰
- تصویر ۳۴-۳. آرم بانک بین‌المللی ایران و ژاپن ۵۱
- تصویر ۳۵-۳. آرم بانک ایران و خاورمیانه ۵۱
- تصویر ۳۶-۳. لوح به خط ثلث جلی با رقم عارف به تاریخ ۱۳۰۹ هـ. ق ۵۲
- تصویر ۳۷-۳. آرم بانک ایرانیان ۵۳
- تصویر ۳۸-۳. آگهی بانک First National City Bank New York در سال ۱۹۶۲ ..... ۵۳
- تصویر ۳۹-۳. از تزیینات کاخ داریوش اول موجود در موزه لوور ۵۴

۵۵	تصویر ۳-۴۰. آرم بانک رفاه کارگران
۵۶	تصویر ۳-۴۱. آرم بانک اعتبارات تعاونی توزیع
۵۷	تصویر ۳-۴۲. آرم بانک ایرانشهر
۵۷	تصویر ۳-۴۳. از جواهرات هخامنشی
۵۸	تصویر ۳-۴۴. آرم بانک صنایع ایران
۵۹	تصویر ۳-۴۵. آرم بانک داریوش
۶۰	تصویر ۳-۴۶. شکل های مختلف گلهایی که به وسیله اشراف در پلکان شرقی آپادانا حمل می شوند
۶۰	تصویر ۳-۴۷. آرم بانک ایران و عرب
۶۱	تصویر ۳-۴۸. آرم بانک بین المللی ایران
۶۲	تصویر ۳-۴۹. آرم بانک گسترش خوزستان

فهرست نمودارها:

۶۴	نمودار ۱. شکل محدوده ی آرم
۶۵	نمودار ۲. نوع آرم
۶۶	نمودار ۳. نوع آرم های نوشتاری
۶۷	نمودار ۴. زبان نوشتار در آرم های نوشتاری و ترکیبی
۶۸	نمودار ۵. نوع نوشتار آرم های نوشتاری و ترکیبی
۶۹	نمودار ۶. نوع خط به کاررفته در نوشتار خوشنویسی آرم های نوشتاری و ترکیبی
۷۰	نمودار ۷. نوع بازنمایی آر مه های تصویری یا ترکیبی
۷۱	نمودار ۸. نوع نقوش در بازنمایی آر مه های تصویری یا ترکیبی
۷۲	نمودار ۹. منشاء نقوش به کاررفته در آرم ها
۷۳	نمودار ۱۰. عنصر به کار رفته در اجرای آرم ها

فصل اول

کلیات طرح پژوهشی

مقدمه

بازشناسی تاریخ گرافیک ایران در دوره‌های گوناگون، به شناخت و رفتاری درست‌تر در زمان حال می‌انجامد. یکی از گونه‌های بسیار پرکاربرد و دیرپای طراحی گرافیک، طراحی آرم‌ها هستند. هر چند با تأسیس مدارس گرافیک در ایران، نوع نگاه به این گونه آثار با تغییراتی اساسی همراه بود اما ردپای آن را در سال‌های پیش از این رویداد نیز می‌توان جست. در میان مراکز و سازمان‌هایی که از شروع شکل‌گیری در ایران همواره دارای آرم بوده‌اند، می‌توان به بانک‌ها اشاره کرد. ارتباط قشر گسترده‌ای از مردم با این نهادها، آرم آن‌ها را نیز در معرض دید گسترده‌ای قرار می‌دهد. این مهم، بانک‌ها را به داشتن آرم‌هایی متفاوت‌تر سوق می‌دهد. نکته مهم دیگری نیز که ذکر آن ضروری است حضور شرکایی از کشورهای خارجی در تأسیس تعداد قابل توجهی از بانک‌های ایرانی بوده است. این امر در ساختار و کلیت بخش مهمی از آرم این نوع بانک‌ها کاملاً مشهود می‌باشد. با وقوع انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ و قانون دولتی کردن بانک‌ها، اکثر بانک‌های فعال منحل و در ادغام باهم بانک‌هایی جدید را شکل دادند. این مهم می‌تواند بانکداری و آرم آن را به دو بخش کاملاً مجزا تقسیم نماید. در این پژوهش، بخش نخست (آرم بانک از ابتدای تأسیس تا سال ۱۳۵۷) مورد کندوکاو و جستجو قرار گرفته است.

در تحقیقات مقدماتی پیش از آغاز پژوهش، دشواری کار خود را نمایان کرده بود. عدم وجود بایگانی منظم در تاریخ گرافیک ایران، پاسخگو نبودن بانک‌های موجود و انحلال و عدم فعالیت بخش عمده‌ی بانک‌های مورد مطالعه، به میزان قابل توجهی امکان دسترسی به این نوع آرم‌ها را از بین برده بود. در جستجوی منابع قابل استفاده، مطالعات کتابخانه‌ای نیز -جز فصل‌های تئوری کار- کمک شایانی در یافتن این آرم‌ها نکرد و در نهایت، مطبوعات آن دوره جوابگوی این مسئله به ظاهر مشکل گردید. از مطبوعات نیز مجلات با یافته‌های بسیار اندک، کنار گذاشته شد و روزنامه‌ها مهم‌ترین منبعی گردید

که بتوان به بخش قابل توجهی از این آرم‌ها دست یافت. تورق صفحه به صفحه بیش از ۲۰۰۰ عنوان روزنامه و مجله، زمان مدیدی را به خود اختصاص داد. مشکل بسیار مهم دیگری که در خلال تحقیق روی نمود، نمونه‌های کوچک آرم‌های به دست آمده و نیز کیفیت چاپ نه چندان خوب آن دوران در این خصوص بود. این مشکل نیز با گردآوری نمونه‌های فراوان یک آرم و انتخاب بهترین نمونه از میان آن‌ها، حل گردید. تمامی آرم‌های به دست آمده با دقت و امانت‌داری، دوباره اجرا گردید. دلیل این کار نیز این بود که با وجود تلاش در یافتن نمونه‌های خوب، مجموعه، یکدست و هماهنگ نبود و اجرای دوباره اجتناب‌ناپذیر بود. این جستجو در کل، گزینش ۳۱ آرم را در پی داشت که با توجه به نمونه‌های متفاوت آرم تعدادی از بانک‌ها، در مجموع به انتخاب آرم ۲۶ بانک رسید.

در فصل دوم پژوهش، با نگاهی به آرم و تعاریف آن به انواع آن پرداخته شده است تا در فصل بعد با همین داده‌ها و طراحی پرسش‌نامه‌ای شامل این جزئیات، آرم بانک‌های مورد نظر مورد بررسی و توصیف قرار گیرد. با بررسی نتایج حاصل از این پژوهش به سادگی می‌توان دریافت که عناصر وام‌گرفته در بسیاری از آرم‌ها از نقوش موجود در هنرها و معماری ایران باستان به ویژه دوره‌های هخامنشیان و ساسانیان اخذ شده است. تمایلات ملی‌گرایانه و این تصور که در دوره‌های یادشده، ایران دارای شکوه و عظمت خاصی بوده است باعث گردیده تا این رفتار به فراوانی در آرم بانک‌های مورد استفاده دیده شود. این نوع نگاه همانطور که در مواردی درست و بجاست در موارد فراوانی بی‌ارتباط به بانک و کاربری ویژه آنست.

کلیات طرح پژوهشی

بیان مسأله

با شروع بانکداری نوین در ایران در سال‌های نخست قرن حاضر و اقبال آن‌ها در میان مردم، یکی از گسترده‌ترین و پربیننده‌ترین آرم‌ها در تاریخ گرافیک ایران و در سطح جامعه ایران شکل گرفت: آرم بانک. این امر به مدد گستردگی جغرافیایی بانک‌ها در تمام شهرهای ایران و ارتباط آن با تمام اقشار جامعه از هر شغل و طبقه‌ای میسر گردید. تعداد این آرم‌ها اکنون (از ۱۳۰۴ تا ۱۳۹۰) به بیش از ۱۰۰ مورد در تاریخ بانکداری ایران رسیده است.

با وجود این فراوانی و تنوع، به دلیل عدم وجود منابع مکتوب و مستند و نیز عدم پژوهش

در این باره، در کنار هم دیدن و بررسی این مجموعه بی نظیر تاکنون محقق نگردیده است. تأسف بارتر این که در بدو جستجو درباره این گنجینه، اطلاع از نام طراحان این مجموعه - در خوشبینانه ترین شکل - به کم تر از انگشتان یک دست می رسد. از دیگر مواردی که در این پژوهش مهم جلوه می کند، بررسی آرم های گوناگون یک بانک و تغییرات آن - به دلایل متعدد - است. به رغم دشواری دسترسی به آرم های پیش از انقلاب و اهمیت انجام این امر و با وجود سهولت در گردآوری آرم های پس از انقلاب، محدوده پژوهش از ابتدا تا سال ۱۳۵۷ تعیین گردیده است.^۱

پیشینه تحقیق / طرح

به تقریب با موضوع ذکر شده در بالا (آرم بانک در ایران پیش از انقلاب) هیچ تحقیقی در ایران صورت نگرفته است. هر چند پژوهش گرانی، آرم هایی با موضوعاتی متفاوت را مورد مطالعه و بررسی قرار داده اند:

فهیمة پهلوان (۱۳۸۴) در کتاب *درآمدی بر تحلیل عناصر تصویری در آرم، با گردآوری آرم های دولتی در ایران از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۷۷*، نحوه ی به کارگیری و انتخاب عناصر تصویری در این آرم ها را مورد بررسی و پژوهش قرار داده است. در این تحقیق، پهلوان از طریق دسته بندی، به گونه های متفاوت آرم ها، به ویژگی های خاص عناصر تصویری و کارکردهای گوناگون آن دست یافته و از این طریق به خصوصیات طراحی آرم ها، راه جسته است. در کتاب *نشانه (صیفوری، ۱۳۷۷)* از طراحان فعال در زمینه طراحی آرم خواسته شده که تعدادی از آرم های طراحی شده توسط خود را جهت درج در این مجموعه ارائه دهند. در این مجموعه بدون هیچ بررسی و توصیفی، آرم ها تنها با موضوعی که برای آن طراحی شده اند ذکر گردیده است. آرم های این مجموعه بدون هیچ شاخصه ی مشترکی آمده و اکثر آن ها - با توجه به اکثریت طراحان حاضر در مجموعه که از طراحان نسل سه و چهار هستند - پس از انقلاب طراحی گردیده اند. در کتاب های دیگری نیز همچون *نشانه ها (ممیز، ۱۳۸۴)* و *نشانه های حقیقی (حقیقی، ۱۳۷۴)* مجموعه آثار مرتضی ممیز و ابراهیم حقیقی را شاهد هستیم که بدون بررسی، با ترتیب زمانی سال طراحی در کتاب آمده اند. هر چند در کتاب *نشانه ها*، مرتضی ممیز ذیل تمامی آرم ها، توضیحاتی

---

۱. این انتخاب از این روست که آرم های پیش از انقلاب و شروع بانکداری ایران در صورت گردآوری مجموعه ارزشمندتری را تشکیل خواهد داد.

نوشته که در فهم بهتر آرم‌ها کمک می‌نماید.

در پایان‌نامه کارشناسی ارتباط تصویری جلال عطارزاده قزوینی (۱۳۷۶) با عنوان بررسی نشانه‌های دانشگاهها و مراکز آموزش عالی، ۴۴ نمونه از آرم‌های دانشگاه‌ها گردآوری و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. در توضیح شیوه بررسی این مجموعه در پایان‌نامه چنین آمده است: «در مقابل هر یک از نشانه‌ها نموداری رسم شده است که دارای سه ستون خوب، متوسط و ضعیف می‌باشد. و هر ستون به دو قسمت ۱- نظر استادان ۲- نظر دانشجویان تقسیم شده و کنار نمودارها از عدد ۰ تا ۱۶۰ مدرج گردیده است که بیانگر تعدادی رأی دانشجویان و هر ۲۰ شماره نیز بیانگر یک رأی مثبت استادان در هر ستون می‌باشد.» در ادامه پایان‌نامه به تجزیه و تحلیل ۴ نمونه از آرم‌های مجموعه فوق پرداخته شده است.

در پایان‌نامه‌ای دیگر با عنوان *بررسی نشانه‌های فرهنگی و اجتماعی، بعد از انقلاب اسلامی*، مهدی قبادی (۱۳۷۹) با انتخاب ۲۰ آرم که تنها ملاک انتخابشان، تعلق به مراکز فرهنگی و یا اجتماعی است، به بررسی آن‌ها پرداخته است. ۲ آرم از این مجموعه (دانشگاه تهران- موزه رضا عباسی) متعلق به پیش از انقلاب و مابقی پس از انقلاب طراحی شده‌اند.

در پایان‌نامه‌ای دیگر که رساله کارشناسی ارتباط تصویری محمد مهدی دوازده امامی (۱۳۷۹) است با مجموعه‌ای با عنوان *نگرش و تحلیلی بر نشانه‌های شرکت‌های هواپیمایی داخلی و خارجی* روبرو هستیم که در آن به بررسی بسیار کوتاه ۳ آرم ایرانی و ۳ آرم خارجی از آرم‌های شرکت‌های هواپیمایی پرداخته شده است. این آرم‌ها شامل شرکت‌های ایرانی «ماهان»، «هما» و «سفیران» و شرکت‌های خارجی «ایرکانادا»، «استرالیا ایرلین» [اتریش ایرلاین] و PIA پاکستان است. در ادامه به درج تصویر ۹۵ نمونه آرم هواپیمایی خارجی و ۱۱ نمونه آرم هواپیمایی داخلی اقدام گردیده است.

اهداف و سؤالات کلیدی تحقیق

در این تحقیق تلاش گردیده که آرم‌های قابل دسترس بانک‌های ایران تا سال ۱۳۵۷ در یک مجموعه گردآوری شده و فراز و فرود آرم بانک در آن سال‌ها بررسی گردد. در این جستجو اجزای تشکیل دهنده

آرم بانک از منظر بصری مورد تأکید بوده است. شناخت عناصر بصری به کاررفته در آرم‌ها، به ما کمک خواهد نمود که به میزان پایداری طراحی طراحان در به کارگیری عناصر مرتبط با مفهوم و کاربری بانک پی ببریم. بررسی منشاء عناصر نیز، نوع نگاه، دلبستگی طراح و یا خواست حاکم بر آن دوره را نمایان می‌سازد.

در پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به سؤالات زیر بوده‌ایم:

- ۱- در طراحی آرم‌های آن دوره چه عناصری حضور دارند؟
- ۲- عناصر به کاررفته در آرم‌ها به چه میزان در با موضوع مورد طراحی (بانک‌ها) و اهداف و کارکرد آن مرتبط بوده‌اند؟
- ۳- در مجموعه‌ی مورد بررسی آیا با آرم‌های نوشتاری نیز مواجه هستیم و در صورت وجود، چه بخشی از آرم‌ها را تشکیل می‌دهند؟
- ۴- تصاویر به کاررفته در آرم‌ها، تجریدی هستند یا بازنمایی شده و در صورت بازنمایی از چه خاستگاهی وام گرفته شده‌اند؟

روش تحقیق و شیوه‌های مورد استفاده

این پژوهش از نوع غیر تجربی کمی^۱ است. در تحقیقات کمی، نتایج به صورت اعداد و ارقام ارائه می‌شوند. اطلاعات زمینه‌ای تحقیق از مراجعه به منابع مکتوب اعم از چاپی و الکترونیک به دست می‌آید. داده‌های این تحقیق در واقع اطلاعات به دست آمده از آرم‌های بانک‌های ایران از بدو تأسیس تا سال ۱۳۵۷ می‌باشند. روش جمع‌آوری نمونه‌ها، نمونه‌گیری نامحتمل^۲ است، چرا که احتمال انتخاب برای همه‌ی نمونه‌ها یکسان نمی‌باشد.

محقق سعی خواهد کرد که تمام نمونه‌های موجود را جمع‌آوری کند ولی ممکن است که بعضی از آن‌ها به دلیل نبود آرشیو منظم و سیستم نگهداری آثار در ایران، در دسترس نباشند، لذا نمونه‌گیری از نوع نامحتمل در دسترس^۳ است. پس از جمع‌آوری نمونه‌ها،

-
1. non experimental quantitative research
  2. non probable
  3. convenience nonprobability sampling

پرسش‌نامه به روش توصیفی^۱ مورد بررسی قرار می‌گیرند. بدین معنا که آمار به دست آمده از داده‌ها، به سادگی وضعیت پدیده‌ی مورد مطالعه را توصیف می‌نمایند. هدف از این روش، شناسایی پدیده‌ها به همان صورتی که هستند، می‌باشد. در تحقیق حاضر نیز، هدف شناسایی ویژگی‌های بصری موجود در آرم‌ها است. لذا روش توصیفی به محقق در شناسایی و دسته‌بندی این ویژگی‌ها کمک می‌نماید.

فصل دوم

آرم بانک در ایران

تعریف و کارکرد آرم

فهیمة پهلوان (۱۳۸۴) در کتاب *درآمدی بر تحلیل عناصر تصویری در آرم* به نقل از محمدعلی حق شناس (۱۳۸۰، ۹۵۲) در فرهنگ هزاره در تعریف آرم و لوگو چنین آورده است: «هزاره: Logo: [مؤسسه و غیره] آرم، علامت» (۳۱). ایشان هم چنین به نقل از محمد معین (۱۳۸۰، ۱۳) در فرهنگ فارسی چنین تعریفی ارائه کرده اند: «فرهنگ معین: آرم [فر. arme] نشانه‌ای مشخص و معرف دولت، اداره، مؤسسه، کارخانه و مانند آن».

در جستجوی پیشینه‌ی آرم‌های امروزی و سفر به زمان‌های دور به نشانه‌های کهن هویت و مالکیت می‌رسیم. بی شک مطالعه آن‌ها راهگشای ما در بازشناسی ریشه‌ی آرم‌های امروزی خواهد بود. برای مثال «گله‌داران اغلب یک نشان بصری را برای اسم‌گذاری گله‌های خود انتخاب می‌کردند که با حروف اول یا عناصر گرافیکی کشیده می‌شد. اگرچه الزاماً این نشان‌ها باید ساده می‌بود - زیرا طبعاً با آهن داغ و ویژه نشان‌گذاری نمی‌توان ظرافت‌های زیادی را نشان داد - طوری ساخته می‌شدند که موجب اشتباه گله‌دارهای دیگر نشود. از آن جایی این نشان‌ها پاک شدنی نبودند نکته و ظرافت کار در این بود که نشود آن‌را به چیز دیگری تغییر داد» (سپهر، ۱۳۹۰، ۱۱۲)

آرم را شاید بتوان کوچک‌ترین و مهم‌ترین عنصر گرافیکی دانست. هر یک از ما با شنیدن بسیاری از نام‌ها نخستین چیزی که در ذهنمان شکل می‌گیرد آرم آن شرکت، محصول یا مؤسسه است: بنز، کوکاکولا، بی‌ام‌و، نایک، آدیداس و غیره. اهمیت آرم یک مؤسسه به اندازه‌ای است که در مقوله‌ای مثل هویت بصری سازمانی یک مجموعه تمام فعالیت‌ها حول یکپارچه‌سازی نحوه استفاده از آرم آن مؤسسه و ارائه تصویری واحد از آن آرم متمرکز می‌گردد!

---

۱. در پایان‌نامه عملی به بحث هویت سازمانی پرداخته شده است.